

дослідників може бути зміст мапи України і Криму графа Мініха, генеральної карти України від Дону до Дністра та багатьох інших.

За відсутності копій зазначених карт, В. Кордтом на той час не ставилося питання про їх публікацію. В сучасних умовах, коли для цього є всі технічні можливості, очевидно варто звернути увагу також і на ці картографічні джерела, залучення яких до наукового обігу дозволить суттєво поглибити інформаційний потенціал наукових досліджень як у галузі історії України, так і на теренах її історичної картографії.

УДК 528.9(477)

Ростислав Сосса,

д-р географ. наук, професор

ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИВЧЕННЯ КАРТОГРАФІЧНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ

Відзначення 150-річчя від дня народження Веніаміна Кордта стало доброю нагодою розглянути сучасний стан збереження та вивчення картографічної спадщини України.

Становлення історичного картознавства України пов'язане насамперед з діяльністю Веніаміна Олександровича (Христофор Іоганн Веніамін) Кордта (1860–1934). Виданням у 1899 р. першого тому «Материалов по истории русской картографии» В. Кордт започаткував системне дослідження історії картографування України та Росії шляхом всебічного вивчення основних картографічних творів минулого, умов і особливостей їх створення з наступним включенням до видання репродукцій цих карт з ґрунтовними коментарями. Цим було покладено початок серії видань «Monumenta cartographiae Ucrainae» («Пам'ятки картографії України»). Фундаментальний 4-томний атлас В. Кордта (1899, 1906, 1910, 1931) досі є важливим джерелом з історії картографування, що містить велику кількість репродукцій та цінні коментарі, якими супроводжено карти.

У радянські часи дослідження історії картографування території України особливо не заохочувалися. Картографічні джерела використовували здебільшого при вивченні історії України. Із середини 1980-х років повертається інтерес українських науковців до цієї проблематики.

З 1990-х років спостерігається значна активізація досліджень історії картографії України, цьому сприяли проголошення незалежності нашої держави та нагальна потреба об'єктивного пізнання минулого. Дослідники звернулися до вивчення всього історичного процесу картографування території України, дослідження найвидатніших пам'яток картографії, вкладу окремих осіб у розвиток картографії України (А. В. Бойко, М. Г. Вавричин, С. М. Височенко, А. Л. Герус, А. Ю. Гордєєв, Я. Р. Дашкевич, Я. І. Жупанський, У. Р. Кришталович, Т. Ю. Люта (Гирич), Н. В. Падюка,

Л. О. Палієнко, Г. П. Петришин, В. О. Пірко, І. І. Ровенчак, І. В. Сапожников, А. Л. Симутіна, Р. І. Сосса, С. Б. Хведченя, О. І. Шаблій, В. О. Шевченко, Т. І. Шовкопляс, П. І. Штойко та ін.). Докладніше про напрями досліджень з історії картографії викладено нами у попередніх публікаціях¹.

З характерних ознак розвитку досліджень картографічної спадщини України упродовж останніх 10-ти років вважали би за доцільне виокремити наступні:

1. При відсутності єдиного науково-методичного координаційного центру чи відповідного наукового товариства дослідників історії картографії України спостерігаємо досить відчутний поступ розвитку історико-картографічних досліджень (завдання створити Наукове товариство дослідників картографії України ухвалено Міжнародною науковою конференцією «Картографія та історія України», Львів, 21 листопада 2000 р., проте не було реалізоване). Окремі струмки наукових студій з цієї проблематики дедалі виразніше формуються у повноводну річку вивчення та збереження картографічної спадщини України, напрямом течії якої вже слід спрямовувати у кероване русло.

2. Активізація досліджень з історії картографії України проявилася у проведенні численних наукових конференцій з цієї проблематики. Низці наукових конференцій дало поштовх Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України, перша з яких «Картографічна спадщина України» була проведена у Львові в жовтні 1998 р. Там же були проведені наступні конференції – «Картографія та історія України» (листопад 2000 р., присвячена 400-річчю від дня народження Гійома Левассера де Боплана) і «Соціотопографія України» (жовтень 2002 р.). Видані за матеріалами конференцій збірники наукових праць, в тому числі збірник «Боплан і Україна», які стали вагомим внеском у розвиток сучасної наукової думки з історії картографії України². З нагоди 400-річчя від народження Гійома Левассера де Боплана у жовтні 2000 р. була проведена також науково-практична конференція «Боплан і Україна» у Запоріжжі. Традиційними стали Всеукраїнські наукові конференції: «Історія української географії і картографії» у Тернополі (грудень 1995 р., присвячена 95-річчю від дня народження Володимира Кубійовича; жовтень 1999 р.; грудень 2007 р., присвячена 130-річчю від дня народження Степана Рудницького)³. Належне місце в роботі Всеукраїнських науково-практичних конференцій «Національне картографування: стан, проблеми та перспективи розвитку» (Київ, 2003, 2005, 2008), які організовує Українська картографічна асоціація, займає секція «Історія картографії».

До досліджень картографічної спадщини залучилися також музейні заклади України, свідченням чого стало проведення 17 грудня 2009 р. Всеукраїнської наукової конференції «Вивчення та збереження картографічної спадщини у музеях України».

3. Відрадным фактом досліджень з історії картографії є відновлення серії видань «Пам'ятки картографії України» («Monumento Cartographica Ucrainae»), започаткованої В. Кордтом 1899 р.⁴ Першим випуском відновленої серії було факсимільне видання у 2000 р. «Спеціальної карти Гійома Левассера де Боплана 1650 року», яке опрацьоване Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України і яке доповнене ґрунтовним коментарем назв об'єктів, зображених на карті, у вигляді окремої книжечки. Атласи репродукцій «Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.» (2004) і «Україна на стародавніх картах. Середина XVII – друга половина XVIII ст.» (2009) включають репродукції західноєвропейських карт із зображенням території України, що зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника, Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка та Центрального державного історичного архіву України, м. Львів. В останньому виданні вперше вміщено численну бібліографічну інформацію про авторів, граверів і видавців карт території України (всього 100 персоналей). Окремо хочеться зауважити, що подальше продовження цієї серії (принаймі ще 3–4 випуски) виглядає досить оптимістичним.

4. Історико-картографічні студії різноманітної проблематики дедалі частіше є темами дисертаційних досліджень. Серед них дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук (М. Л. Долинська «Історична топографія Львова XIV–XIX ст.», Львів, 2007 (спеціальність 07.00.01)), кандидата історичних наук (Т. Б. Паславський «Історико-картографічні дослідження середніх віків та нової доби в Україні: бібліографознавчий аспект», Київ, 2003 (спеціальність 07.00.08); Т. Ю. Люта «Картографування території Києва та інформаційні можливості карт і планів міста (XVII–XIX ст.)», Київ, 2003 (спеціальність 07.00.06)) і кандидата географічних наук (О. В. Троценко «Втрачені географічні об'єкти Дніпропетровської області: пошук та історико-географічний аналіз», Київ, 2009 (спеціальність 11.00.13 – історія географії)). Картам-портотанам присвячене дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук А. Ю. Гордєєва тощо.

5. З'явилися перші бібліографічні покажчики та каталоги

картографічних творів і літератури з історії картографії України, що має важливе значення для інформаційного забезпечення досліджень з історії картографії України⁵. Випуски каталогів картографічних видань з фондів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України та колекції карт і планів Державного архіву Херсонської області започаткували видання про картографічні фонди бібліотек і архівів. На часі долучитися до такої роботи зі створення картографічних каталогів іншим бібліотекам, архівам, музеям України.

6. Популяризації знань про історію картографування території України сприяють розділи про старовинні карти в науково-довідкових і науково-популярних атласах. У «Національному атласі України» (Київ, 2007) уперше серед картографічних видань дві сторінки присвячені темі: «Україна на старовинних картах». Інформація про старовинні карти та їх репродукції вміщено в «Атласі вчителя» (Київ, 2010).

Такі виокремлені позитивні ознаки розвитку досліджень історії картографії України останнього десятиліття свідчать про те, що незважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані насамперед з недостатнім (частіше – взагалі відсутнім) фінансуванням цієї галузі досліджень, зусиллями небайдужих фахівців-ентузіастів зроблено вагомий поступ у справі вивчення та збереження картографічної спадщини України. Проте це лише перший крок, який потребує продовження.

Головний подальший рух, абстрагуючись від багатьох важливих завдань іншого порядку, ми вбачаємо у двох напрямках. Перший – державна підтримка досліджень. Передусім це проведення за єдиною національною програмою інвентаризації картографічних фондів бібліотек, архівів, музеїв, що має закінчитись виданням зведеного каталогу карт і атласів, які зберігаються в Україні. Тільки шляхом об'єднання зусиль загальнодержавних інституцій, відповідальних у цій сфері діяльності – Міністерства культури і туризму України, Державного комітету архівів України, Державної служби геодезії, картографії та кадастру, Національної академії наук України, – можна досягнути потрібного результату. Другий напрям – координація досліджень співтовариством дослідників шляхом організації наукового товариства істориків картографії. Товариство могло б об'єднати на добровільних засадах вчених, фахівців, працівників, які працюють у відповідних галузях науки та виробництва і які небайдужі до вивчення та збереження картографічної спадщини України з метою сприяння подальшому розвитку досліджень історії картографії, реалізації професійних і творчих задумів.

Примітки

¹ *Cossa P. I.* Дослідження історії картографії України // Український історичний журнал. – 2008. – № 3. – С. 176–201.

² *Боплан і Україна*: зб. наук. пр. – Львів, 1998. – 318 с.; *Картографія та історія України*: зб. наук. пр. – Львів; К.; Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000. – 348 с.; *Історичне картознавство України*: зб. наук. пр. – Львів, 2004. – 516 с., репрод. карт.; *Історична топографія і соціотопографія України*: зб. наук. пр. – Львів, 2006. – 512 с.

³ *Історія української географії і картографії*: Матеріали наук. конф., присвяч. 95-річчю від дня народж. проф. В. Кубійовича, Тернопіль, 25–26 груд. 1995 р. – Тернопіль, 1995. – 275 с.; *Історія української географії та картографії: проблеми і перспективи*: Матеріали Другої всеукр. наук. конф., Тернопіль, 4–5 грудня 2000 р. – Тернопіль, 2000; *Історія української географії та картографії*: зб. матеріалів Третьої Міжн. наук. конф., присвяч. 130-літньому ювілею акад. С. Рудницького, Тернопіль, 6–7 грудня 2007 р. – Тернопіль, 2007. – 232 с.

⁴ *Спеціальна карта України Гійома Левассера де Боплана 1650 року* / Упоряд. М. Вавричин, О. Голько. – 1:450 000. – К.; Львів: Мапа, 2000. – 8 арк. (факс. видня) + Поясн. текст. – 72 с. – (Сер.: Пам'ятки картографії України); *Вавричин М.* Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович. – К.: ДНВП «Картографія», 2004. – 208 с.; іл. – (Сер.: Пам'ятки картографії України); *Вавричин М.* Україна на стародавніх картах. Середина XVII – друга половина XVIII ст. / М. Вавричин, Я. Дашкевич, У. Кришталович. – К.: ДНВП «Картографія», 2009. – 224 с.; іл. – (Сер.: Пам'ятки картографії України).

⁵ *Картографічна україніка (1945–2000) у фондах ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України*: Каталог / НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника; Уклад.: Т. М. Огородник, Н. В. Падюка; Наук. ред. І. І. Ровенчак. – Львів, 2006. – 344 с.; *Колекція карт і планів. До 85-річчя Державного архіву Херсонської області*: опис фонду № 302 / Автор-укладач О. Шинкаренко; Упорядники: Л. Виноградова, О. Іскрова, А. Карпова та ін. – Херсон, 2006. – 720 с.; іл. – (Архівні зібрання України. Спеціальні довідники); *Cossa P. I.* Картографічні твори на територію України (1945–2000 рр.): Бібліографічний каталог. – К.: ДНВП «Картографія», 2002. – 400 с. – (Сер.: Українська картографія: історія, стан, перспективи); *Cossa P. I.* Політико-адміністративні й адміністративні карти України (1918–2008 рр.): Бібліографічний покажчик. – К.: Інститут історії НАН України, 2009. – 106 с.; *Cossa P. I.* Картографування території України від найдавніших часів до 1941 р.: Бібліографічний покажчик. – К.: Інститут історії України НАН України; Книжкова палата України, 2007. – 240 с.